

درآمدی بر فرهنگ آموزش در مدارس ژاپن

دکتر ابوالفضل بختیاری - پژوهشگاه آموزش و پرورش - پژوهشکده اولیا و مربیان (خانواده)

برای شناخت سرزمین خود، باید سرزمین دیگری را شناخت

(لوئیس، ۱۹۸۵، افشین منش و ایلگی، طاهر، ۱۳۸۵)

اشاره

در دهه های اخیر دستاوردها و پیشرفت های شگرف ژاپن موجب حیرت و حسرت جهانیان شده است. به طوری که بسیاری از پژوهشگران راز موفقیت و توفیق ژاپنی ها را در فرهنگ آموزش و پرورش آن جستجو می کنند. در این نوشتار که نویسنده (از کارشناسان پژوهشگاه آموزش و پرورش است) طی چندین سال به مطالعه و مشاهده سرزمین آفتاب تابان (ژاپن) پرداخته، درس هایی از فرهنگ آموزش و مدارس ژاپنی ها را به صورت خلاصه ارایه کرده، که تقدیم می شود:

به ژاپن باید به مثابه آینه نگاه کرد و نه یک راهکار

مری وایت ۱۹۸۷، به نقل از لوئیس ۱۹۹۵ ترجمه: افشین منش و ایلگی طاهر ۱۳۸۵ پژوهش های انجام شده در خصوص فرهنگ آموزش و فرهنگ مدارس ژاپنی ها، اعجاب جهانیان را برانگیخته است. به طوری که در چندین آزمون بین المللی (TIMSS تیمز)، آموزش و پرورش ژاپن جز کشورهای برتر جهان بوده است، همچنین مطالعات تطبیقی آموزش و پرورش نشان می دهد که آموزش و پرورش عمومی به ویژه دوره ابتدایی از کیفیت بسیار بالایی برخوردار است (سرکارآرانی، ۱۳۸۴). "آزراوگل" (استاد دانشگاه هاروارد) که حدود ۲۰ سال در آنجا به مطالعه مشغول بوده می نویسد: من از موفقیت های ژاپن طی دو دهه اخیر شگفت زده شده بودم، از خودم می پرسیدم چرا ژاپن، بی آنکه منابع طبیعی داشته باشد، تا این حد در حل مشکلاتی که برای جامعه آمریکا ناگشوده مانده موفق بوده است؟! اما به راستی راز موفقیت ژاپن در چیست و کدام ویژگی باعث شده تا بسیاری از آگاهان، قرن بیست و یکم را قرن ژاپن بدانند و آن را کشور شماره یک بشناسند؟

ووگل (استاد دانشگاه هاروارد)، معتقد است: نوسازی ژاپن از اواسط قرن نوزدهم (یعنی عصر امپراتوری "می جی" در سال ۱۸۶۸) آغاز شده و از این زمان ژاپنی ها به طور جدی با فرهنگ غرب آشنا شدند و از ترکیب و تلفیق عناصر فرهنگی خود، فرهنگ نوین ژاپن را ساختند. روش ژاپنی ها در این ترکیب فرهنگی، هشیارانه و آگاهانه بود (ووگل ۱۹۷۹، ترجمه خوارزمی و اسدی ۱۳۷۱). ژاپنی ها تمدن و فرهنگ کهن خود را با دانش نوین در آمیخته اند و کهن را دور نینداخته اند. حاصل این آمیزش بسیار اثربخش بود و فرهنگ ژاپن شکوفا شد. همچنین ویژگی هایی همچون پشتکار، صبر و حوصله، انضباط درونی، حساسیت

و احترام به دیگران، تأکید بر کار گروهی (تیمی) در موفقیت آنها سهم داشته، ولی "ووگل" معتقد است: پیشرفت های ژاپنی ها بیشتر دستاوردهای ساختارهای سازمانی، سیاست گذاری و برنامه ریزی درست آنها است. شاید بتوان گفت "مدیریت ژاپنی" که زیانزد جهانیان است در این توفیق سهم به سزایی داشته است.

بسیاری از پژوهشگران علل توفیق ژاپن را به نظام آموزش و پرورش کارا، با کیفیت و سرمایه گذاری زیاد روی پرورش منابع انسانی، سخت کوشی و وفاداری افراد به سازمان هایی که در آن کار می کنند، احساس تعهد در جهت رشد و پیشرفت، فداکاری و آمادگی برای اصلاح نارسایی ها و اشتباهات خود، سازماندهی و مدیریت بسیار خوب و کارساز نسبت می دهند (هرمن کان). همچنین برخی اندیشمندان می گویند: مردم ژاپن به آموزش و پروردن منابع انسانی خود بسیار توجه و تأکید دارند (طوسی، ۱۳۸۴)، برخی دیگر پژوهشگران جهش ژاپن را ناشی از ویژگی های فرهنگی خاص ژاپنی ها می دانند و برخی نویسندگان توانایی های ژاپنی ها برای "کار گروهی" را کلید موفقیت آنها می دانند.

نظام آموزشی ابتدایی در ژاپن

مدارس ابتدایی در ژاپن بسیار جالب و دیدنی هستند، ساختار و نظام آموزش ابتدایی ژاپن به

پرورش شخصیت کودک در این دوره بسیار توجه دارند. فضای فیزیکی مدارس ابتدایی بسیار مجهز و درخور توجه هست، به طوری که اکثر مدارس ابتدایی در ژاپن استخر دارند و فضای فیزیکی بسیار تمیز و باطراوتی دارند. اما چرا مدارس ابتدایی؟ اکثر پژوهشگران آموزش و پرورش ژاپن، مدارس ابتدایی ژاپن را بسیار سرزنده، بزرگ، جالب و جذاب توصیف کرده اند، برای مثال "کومینگر" می گوید:

مدارس ابتدایی، گل سرسید آموزش و پرورش ژاپن هستند. ژاپن در مقایسه با ایالات متحده آمریکا، سهم بیشتری از تولید ناخالص ملی خود را در مقاطع ۱۲ سال تحصیلی (ابتدایی تا دبیرستان) و مقدار کم تری از آن را در آموزش دانشگاهی خویش، هزینه می کند.

در طول بیش از یک صد سال، رهبران و دولت مردان ژاپنی به دوره آموزش ابتدایی به عنوان محوری سرنوشت ساز در توسعه ملی، نظر داشتند، چنان که آری نوری، موری (معمار مدرنیزاسیون ژاپن) در سال ۱۸۸۵ می نویسد:

«کشور ژاپن باید از مقام سومی، به مقام دومی در جهان برسد و از آن رتبه به مقام اول دست یابد و نهایت هدف نیز باید رهبری کل کشورهای جهان باشد. به همین سبب بهترین راه برای نیل به آن هدف والا، صرف انرژی ملی برای ایجاد بنیادی مستحکم در آموزش دوره ابتدایی در این کشور است (لوئیس ۱۹۹۵، ص ۵)».

۹۹ درصد دانش آموزان دوره ابتدایی در ژاپن در مدارس ابتدایی دولتی، در محل اقامت خود درس می خوانند. در این دوره تحصیلات آموزش رایگان است و فرزندان تمام ساکنان محل، اجازه ثبت نام دارند (لوئیس ترجمه افشین منش و ایلگی طاهر، ۱۳۸۵، ص ۵).

در ژاپن ۹۰ درصد دانش آموزان، کلاس دوازدهم را با موفقیت پشت سر می گذرانند (این نسبت در آمریکا ۷۳ درصد و در اروپا ۵۰ درصد است) (رولن و بیورک ۱۹۹۸، ترجمه رعیتی دماوندی، ۱۳۸۳-۱۳).

ویژگی های فرهنگ مدارس در ژاپن

۱ - اهمیت بسیار زیاد مردم و دولت ژاپن به آموزش و پرورش (دولت ژاپن بیشترین سهم از تولید ناخالص ملی را صرف دوره های آموزش پیش دبستانی و ابتدایی می کند)

۲ - تأکید بر کار گروهی (تیمی) - (ووگل ۱۹۷۹، لوئیس ۱۹۹۵، سرکارآرانی ۱۳۸۱، بختیاری ۱۳۸۷)

۳ - انعطاف فکری، نوپذیری و نوسازی

گروهی و تیمی بسیار توجه می شود- در نتیجه فرد و خواسته های فردی کمتر مورد توجه است موجب مشکلاتی شده است، که در خور توجه است.

ویژگی مهم فضای فرهنگی مدارس ژاپن (در دوره ابتدایی) سرزندگی، شلوغی، شادابی، شادی و جار و جنجال کلاس است. معلمان ژاپنی بر خلاف همکاران خود در سایر کشورها تلاشی برای سکوت و ساکت و بی حرکت نگه داشتن دانش آموزان خود نمی کنند. از آنجا که دانش آموز مجاز است با بغل دستی خود صحبت کند برای تراشیدن مدادش از جا بلند شود یا پرده ها را بکشد. این قبیل کارها، اختلال در نظم کلاس به شمار نمی رود. بنابراین نظم و انضباط تحمیلی نیست و در نتیجه کلاسها نیز شلوغ و پر جار و جنجال است و این امر از نظر معلمان، بی اشکال است.

پی نوشت:

۱. بخشی از نوشتار حاضر، حاصل مشاهده، مصاحبه و حضور نگارنده در مدارس ژاپن است که با مساعدت پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش، سفارت ژاپن در ایران و ایران در ژاپن، اساتیدی همچون دکتر سرکار آرنی، دکتر خرازی، دکتر عراقچی، دکتر گواهی، استاد صافی، پرفسور محمد نقی زاده، پرفسور اوکاموتو (Okamoto)، خانم کویاما موریتا (Morita) انجام شده است

منابع:

- سرکار آرنی، محمدرضا (۱۳۸۱). فرهنگ آموزش در ژاپن. تهران: روزنگار.
- ماتسوشیتا، کونوسوکه (۱۳۷۷). مشت آهنین در دستکش مخملی: ۱۰۱ ویژگی دیگر مدیریت و رهبری، ترجمه: محمدعلی طوسی. تهران: سخن.
- بختیاری، ابوالفضل (تیره، ۱۳۸۶). درسهایی از ژاپن. خبرنگار انجمن دوستی ایران و ژاپن، سال هفتم، شماره ۱۶.
- طوسی، محمدعلی (۱۳۸۴). درسنامه فرهنگ سازمانی: دوره دکتری مدیریت آموزشی. تهران: واحد علوم و تحقیقات.
- لوئیس، کاترین (۱۹۹۵). آموزش قلب ها و اندیشه ها. ترجمه: ح. افشین منش و ش. ایلبگی، طاهر. تهران: ساز و کار، چاپ چهارم ۱۳۸۵.
- گواهی، عبدالرحیم (۱۳۸۶). شینتوئیزم. تهران: علم.
- دوی، لوئیس، سوگا، ماتسودا (۱۳۸۸). آموزش به مثابه فرهنگ. ترجمه: سرکار آرنی، شی می زو و موریتا. تهران: تربیت

Monbusho. (۱۹۹۵). Education in Japan. Tokyo: Monbusho
Ministry of Education, culture sport, science and technology. Tokyo: Ministry of Education, culture sport, science and technology. Tokyo:

تقسیم می شود

۳۸- ژاپنی ها کوشیده اند شادی و لذت را به فرآیند یادگیری بیامیزند
۳۹- در کلاس های درسی ژاپن تعارض و دشمنی بین معلم و شاگرد وجود ندارد
۴۰- هیچ دانش آموزی در ابتدایی مردود نمی شود - هیچ دانش آموزی از مشارکت در فعالیت ها منع نمی شود (بنجامین ۱۹۹۷).
ژاپنی ها اعتقاد دارند، تجربه ها، تأثیر بلندمدت در رشد دارند لذا برای پرورش افراد تجارب مهم هستند
۱ برنامه درسی ملی در برادرانده راهکارهایی برای فعالیت های غیردرسی دانش آموزان می باشد (برنامه نظافت مدرسه) از آنجا که در مدارس ژاپنی، سرایداری وجود ندارد، پاکیزه نگه داشتن کلاس ها، راهروها یا سرویس های بهداشتی، زمین های بازی بر عهده دانش آموزان است.

نظم و انضباط تحمیلی نیست؛ در نتیجه کلاس ها نیز شلوغ و پر جار و جنجال است و این امر از نظر معلمان، بی اشکال است
در واقع ویژگی مهم فضای فرهنگی مدارس ژاپن (در دوره ابتدایی) سرزندگی، شلوغی، شادابی، شادی و جار و جنجال کلاس است

نگارنده که خود به مشاهده از مدارس ژاپن پرداخته، بسیاری از دانش آموزان ابتدایی و پیش دبستانی را در حال نظافت کلاس و مدرسه دیده است. در یکی از مدارس ابتدایی در کیوتو و یک مرکز پیش دبستانی در توکیو شاهد دستمال کشیدن بچه ها در راهرو و کلاس بوده است.
به زعم برخی پژوهشگران (لوئیس، سرکار آرنی، دوی و دیگران) در مدارس ژاپن آموزش قلب ها و اندیشه های بچه ها مدنظر است. پژوهش (لوئیس ۱۹۹۵)، نشانگر تجلی فرهنگ ژاپنی در فرآیند آموزش و یادگیری در مدارس ژاپن است، و در مدارس ژاپن به صورت حیرت انگیزی آموزش و یادگیری در قالب سناریوهای فرهنگی مدیریت می شود و آموزش و پرورش ژاپن تا حدود زیادی فرهنگی است و مبتنی بر فرهنگ ژاپنی است.

آموزش و پرورش ژاپن با همه محاسن که می تواند برای ما آموزنده باشد و از آن تجارب موفق درس گرفت ولی در دهه های اخیر با مشکلاتی مواجه بوده که منجر به تفکر و تعقل صاحب نظران علوم تربیتی ژاپنی شده است از جمله Bullying (اذیت و آزار بچه ها) کمی انگیزه دانش آموزان برای درس نداشتن علاقه برای ادامه تحصیل (پرفسور نقی زاده)، عدم توجه به فردیت آدر ژاپن به کار

اعجاز آمیز ژاپن (ووگل ۱۹۷۹)
۴- نظام آموزشی کارآمد - کیفیت بالای آموزش (هرمان کان)
۵- پشتکار، صبر و حوصله، انضباط درونی
۶- احترام به دیگران
۷- روح همکاری دسته جمعی
۸- انضباط و شوق به کار
۹- ثبات
۱۰- شوق یادگیری
۱۱- اخلاق کار و تلاش
۱۲- در زمینه مدیریت، ژاپنی ها به رهبری جمعی گرایش دارند
۱۳- تأکید بر جنبه ی کاربردی آموزش
۱۴- شیوه آموزش عملگرا، تأکید بر آزمایش و پژوهش
۱۵- دانش آموزان در کارهای مدرسه مشارکت فعال دارند (تعاون، همراهی گروهی)
۱۶- مدرسه در ژاپن محل زندگی دانش آموزان است
۱۷- در مدارس سعی در بالابردن "اعتماد به نفس" فراگیران (دانش آموزان) است
۱۸- مدارس ژاپنی تلاش برای رشد خلاقیت، رشد روحیه کارگروهی می کنند
۱۹- بازی های آزاد در مدارس مورد توجه است
۲۰- مدارس ژاپنی - بچه ها را برای زندگی جامعه تربیت می کند
۲۱- پرورش حس اعتماد به نفس
۲۲- شکوفایی خلاقیت
۲۳- مشارکت و درگیر کردن بچه ها به صورت عملی
۲۴- پرورش حس مسئولیت پذیری
۲۵- تأکید بر رفاقت بین دانش آموزان به جای رقابت
۲۶- تأکید بر دوستی و همکاری بین بچه ها
۲۷- همکاری در نظافت مدرسه
۲۸- همکاری بسیار نزدیک خانواده (اولیا) با مدرسه
۲۹- تأکید بر دوستی و رفاقت در مدارس (لوئیس ۱۹۸۵)
۳۰- توجه به خودفرمانی یا خود مدیریتی (لوئیس)
۳۱- تأکید بر رشد اجتماعی (بنجامین ۱۹۹۷)، سهم زیادی از آموزش در ژاپن به زندگی اجتماعی و رشد اجتماعی می پردازد
۳۲- ایجاد فرصت های مساوی برای همگان
۳۳- آموزش (پرورش) تمامی کودکان با یک روش
۳۴- معلمان مربی اند نه مستبد (معلم در نقش هادی و راهنما)
۳۵- در مدارس ژاپن تفریح و شادی ضروری است
۳۶- در مدارس با تفریح و شادی دانش آموزان را وارد به مشارکت و همکاری می کنند
۳۷- در ژاپن کلاس ها به گروه های کوچک